

Eýranly inžener: Ölüm jezasynyň formasy üýtgedi, indi zäherleýärler

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýranly inžener: Ölüm jezasynyň formasy üýtgedi, indi zäherleýärler EÝRANLY INŽENER: ÖLÜM JEZASYNYŇ FORMASY ÜÝTGEDI, INDI ZÄHERLEÝÄRLER

«Dünýä jemgyýetçiliginiň bildiren nägileligi netijesinde Eýranda ölüm jezasy azaldy. Emma täze forma işläp düzdüler: alüminiý fosfaty. Indi syýasy tussaglary şu himikat bilen zäherleýärler, adamlar köp ýaşasa iki aý ýaşayar».

Eýranda sosial mediýada paýlaşan maglumatlary sebäpli 45 günläp gynamalara uçrandygyny aýdan we öldürilme howpy bilen ýurduny terk etmäge mejbur bolan Eýranyň tanymal inženerlerinden Zahir Alizade türmelerde ölüm jezasynyň üýtgändigine ünsi çekdi.

Alizade «Dünýä jemgyýetçiliginiň bildiren nägileligi netijesinde Eýranda ölüm jezasy azaldy. Emma täze forma işläp düzdüler: alüminiý fosfaty. Indi syýasy tussaglary bu himikat bilen zäherleýärler, adamlar köp ýaşasa iki aýa çenli ýaşap bilýär» diýdi.

Eýranda gurup gutaran möhüm taslamalary bilen tanalýan Zahir Alizade ýurdunda bolup geçýän ykdysady durnuksyzlygy, şol bir wagtyň özünde antidemokratik çärelere sosial mediýa arkaly

nägilelik bildirendigi üçin tussag astyna alynandygyny we 45 günläp psihologiki basyşlar bilen birlikde fiziki gynamalarda sezewar edilendigini gürrüň berdi.

Alizade ölüm jezasyna höküm edilme ýa-da öldürilme gorkusy bilen ýurduny taşlap gaýtmaga mejbur bolupdyr.

Häzir Türkiýede ýaşaýan we janyna howp abanmazlygy üçin bolýan ýeriniň mälim edilmegini islemeýän Alizade Eýranyň adamkärçilige sygyşmaýan gynamalary amala aşyryandygyna ünsi çekdi.

Gynama wagtynda jynsy zorluk we agza alyp bolmajak usullaryň hem ulanylýandygyny aýdýan Alizade habar beriş serişdeleriniň doly gözegçilikde saklanýandygyny we Eýranyň şular ýaly adamkärçilige sygyşmaýan etmişlerini tankyt edýän oppozisionerleriň bolsa agyr jezalara, hatda kim tarapyndan amala aşyrylandygy belli bolman galan jenaýatlara uçraýandygyny aýtdy.

«Hak-hukuk bozulma» meselesi orta atylanda gozgalan temanyň öňdäki hatarlaryny eýeleýän eýran hökümeti täze güwä bilen täzedan üns merkezine oturdy.

Eýranda guran birnäçe möhüm taslamasy bilen tanalýan gurluşyk inženeri Zahir Alizade 2022-nji ýylyň 13-nji sentýabrynda 22 ýaşly Mahsa Amininiň bürenjegini talabalaýyk dakynmandygy bahanasy bilen «ahlak polisiýasy» tarapyndan tussag astyna alynmagyndan soň öldürilmegi bilen başlan protest wakalary döwründe sosial mediýada paýlaşan maglumatlary sebäpli howpsuzlyk gullugynyň gözüne ilipdi.

Şol wagt Yrakda gezip ýören Alizade ýurda girende Eýranyň howpsuzlyk gullugynyň işgärleri tarapyndan tussag astyna alynandygyny aýdýar.

45 gije-gündizläp ymmata sygyşmajak gynamalara uçrandygyny aýdýan Alizade şol wagtky başdan geçiren horluklaryny şeýle sözler bilen beýan etdi:

«Eýranda protestler başlanda men Yragyň Kürdüstan welaýatynda bir taslamanyň üstünde işläp ýördüm. Ýaşlaryň öldürilmegi we eýran hökümetiniň wakalara ýowuz çemeleşmegi hemmelerde bolşy ýaly meniňem wyždanymy ýaralaýardy. Şonuň üçinem çydap durup bilmedim we sosial mediýa arkaly bolup geçen wakalardan

düşürilen ýazgylary paýlaşyp, nägileligimi bildirdim.

Bärde eýran halky hakly ýagdaýda öz hak-hukuklaryny talap edýärdi. Adalat isleýärdi, ýaşamaga bolan hukugyň berilmegini isleýärdi, iň esasysy-da ýurduň içindäki krizisiň çözülmegini isleýärdi. Munuň özi tebigy hukukdy, bolaýmaly zatdy.

Eýranda demokratiýa we ykdsady mesele bu ýurtda ýaşayan hemmeleriň umumy meselesi. Men nägileligimi sosial mediýada-da dillenenedigim üçin ýurduma giren badyrna tussag edildim we neneňsi agyr gynamalara uçradym.

Fotosurat: AA

• **«Zor bilen prowokatorlyk aýbyny boýnuma goýjak boldular»**

Alizade tussaglykda saklanan 45 gününde özüni zor bilen ýüze duruzmaga synanyşandyklaryny aýdýar.

Eýrandaky dartgynlylygy döretmek üçin daşarky güýçlerden pul alynandygy barada görkezme beren ýagdaýynda özüne azatlyk wada edilendigini aýdýan Alizade soňky gezek maşgalasyna-da howp abanandygyny, muňa garamazdan beýle bihaýaçylygy etmekden boýun towlandygyny aýtdy:

«Şeýle bir erbet zatlary etdiler welin, olary açyk aýtmagy ahlak taýdan dogry hasaplamadygym üçin aýdyp bilemok. Meni maşgalama zyýan ýetirjekdiklerini aýdybam gorkuzjak boldular.

Men inžener bolup işleýärim we eden işimiň hakyny alýaryn. Aýlygymy töleýäm şereketlerem belli, meniň işlän wagtymam belli. Muňa garamazdan hasabymda duran puluň «daşarky güýçler tarapyndan Eýrany bulaşdyrmak üçin berilendigini aýtmagymy talap edýärdiler.

Elbetde, men muňa razy bolan bolsam, dar agajynyň ýüpüni öz

elim bilen boýnuma oradygym bolardy. Menden öň şeýle aýyplamalary günäsi ýokdugyna garamazdan boýnuna alan adamlaryň hemmesi ölüm jezasyna höküm edildi.

Maňa-da ölüm jezasyny berjekdiler. Men çydadym, edilýän ähli gynamalara dişimi gysyp döz geldim. Öňüme wideokamera dikdiler. «Günäňi boýnuňa al-da gidiber, soň sen boş» diýdiler. Muňa garamazdan men etmedik işimi boýun almadym».

Fotosurat: Reuters

• **«Aýallary erkekleriň, erkekleri bolsa aýallaryň önünde ýalaňaçlap mertebelerini peseldýärdiler»**

Eýranda gynamalaryň çäginin ýokdugyny aýdýan Alizade fiziki gynamalar derege ýaramansoň, psihologiki basyşa ýüz urulandygyny aýdýar:

«Dört metrlik ýerde aýaly, ýaş ýigidi we gojany goýup, iň agyr gynamalary edýärdiler. Bulara boýun egmeseňiz, soň psihologiki gynamalar başlaýardy.

Aýallary erkekleriň, erkekleri bolsa aýallaryň önünde çuw-ýalaňaç edip goýýardylar. Jynsy zorluk we agza alyp bolmajak paýyş sözler bilen haýbat atardylar.

Bu edilýänlerde musulmanlykdan ýa-da adamsöýümlükden zerre nam-nyşan ýokdy. Olaryň bar aladasy birini öňe çykaryp: «Hawa, men Eýranda bulaşyklyk döretmek üçin daşarky güýçlerden pul aldym» diýdirmekdi. Şeýle diýen bolmansoňam, iň ýowuz gynamalar bilen täzeden daşymyza geçerdiler».

• **«Alüminiý fosfaty bilen gelen ölüm»**

Halkara jemgyýetçiligiň bildiren nägileliklerinden soň eýran

hökümetiniň ölüm jezalaryny azaldandygyny aýdýan Alizade munuň ýerine möhletinden öň jogapkärçilikden boşatmak we bu möhletinden öň boşatmalar bilen täze ölüm formasyny işläp düzendiklerine ünsi çekdi:

«Alüminiý fosfatyny bilýärsiňizmi? Bürünç dänesine meňzeýär. Eýran muny täze ölüm serişdesine öwürdi. Aýratynam syýasy tussaglara berilýär. Kepillik ýa-da başga bir talap bilen adamlary jogapkärçilikden boşadýarlar.

Elbetde, şol wagt alüminiý fosfatyny naharlaryna ýa-da suwlaryna goşup berilýär. Häzire çenli 18 adam türmeden çykandan soň öldi. Zäherlenen adamlardan iň köp ýaşasa iki aý ýaşaýar. Dek on gün mundan öň türmeden çykan ýene biri öldi.

Men kepillik arkaly türmeden çykdim, çykandan soň meniňem burnumdan gan gelýärdi. Lukmana göründim, emma lukman kelläme urgy alandygym üçin burnumyň ganandygyny aýtdy. Ganymam barlamady, hiç zat etmän şeýle diagnozy goýdy. Eýran hakykatdanam ýaramaz ýurt».

Eýran şahynşalar döwründe (1925-1979), Yslam Respyblikasy döwründe (1979-njy ýyldan şu güne çenli), hökümetiň eýran raýatlarynyň hak-hukuklaryna garşy gönükdirilen basyş syýasaty eýranlar, halkara adam hukuklary aktiwistleri, ýazyjylar, raýat-jemgyýetçilik guramalary we ABŞ tarapyndan berk ýazgarylypdy.

Şalaryň dolandyryşy astyndaky monarhiýa günbatarly guramalaryň köpüsi tarapyndan adam hukuklary boýunça ýüze tutarlygy bolmadyk tejribä eýe bolandygy üçin giň möçberli hüjüme uçrasa-da, ondan soňky gelen Yslam Respublikasy hökümeti birnäçeleri tarapyndan öňküdenem erbet hasaplanýar.

Pehlewi dinastiýasy (Ryza şa Pehlewi we onuň ogly Muhammet Ryza şa Pehlewi) mahal-mahal «patyşalyk diktaturasy» ýa-da «ýeke-täk adam hökümeti» hökmünde tanaldy we syýasy oppozisiýany basyp ýatyrmak üçin gizlin polisiýany, gynamalary we ölüm jezalaryny ulandy.

Muhammet Ryza şa Pehlewiniň soltanlyk süren döwründe ölüm jezasy berileb syýasy tussaglaryň sany 100-den 300-e çenli bolandygy çak edilýär.

Yslam Respublikasy döwründe türme sistemasy merkezileşdirildi,

giň möçberde ulaldyldy, hökümet özüniň irki döwründe (1981-1985) 7 müň 900-dan gowrak adamy ölüm jezasyna höküm etdi.

Yslam Respublikasy halkara adam hukuklary normalaryna gabat gelmeýän (etmişlere bellenen agyr jezalar, jebir çeken bolmadyk etmişleriň jezalandyrylmagy, söz we metbugat azatlygynyň gysylmagy, dini azatlygyň gysylmagy we başgalar) bilen birlikde Yslam Respublikasynyň konstitusiýasynda we kanunlarynda bellenen çäklendirmeler we jezalar sebäpli-de ýazgarylady, gazet redaksiýalarynyň bombalanmagy, urup-ýençmeler, gynamalar, jynsy zorluk we syýasy tussaglaryr oppozisionerleriň, raýatlaryň sud edilmezden öldürilmegi we beýleki işleri üçinem ýazgarylma kemi galmady.

Idris ÝYLMAZ,
@idrisylmz65

Penşenbe 30.03.2023 ý. Publisistika